اساتید و تحلیلگران دانشگاهی به تحلیل رای مناطق نابرخوردار در انتخابات ریاست‌جمهوری پرداختند

معنای رای پیرامون در انتخابات چیست؟

حاشیه‌نشینی دیگر آن رنگ‌وبوی سنتی را ندارد

سمیرا عباس‌پور
خبرنگار گروه ایده حکمرانی

آنچه در تحلیل مشارکت انتخاباتی و آرای اختصاص‌یافته به کاندیداها در انتخابات اخیر ریاست‌جمهوری دارای اهمیت است، رای تعیین‌کننده استان‌های مرزی و نواحی نابرخوردار حاشیه‌ای بود که هم از دید جامعه‌شناسی انتخابات و هم جغرافیای انتخابات حائز از مسائل عدیده و پیش روی حکمرانی در این مناطق است که در تحلیل‌های گوناگونی از وضعیت و موقعیت کنونی ساکنان این نواحی قابل ارزیابی است. با وجود پیش‌بینی‌های همیشگی مبنی بر تعلق رای مناطق پیرامونی کشور و نیز حاشیه‌ای کلانشهرها و شهرهای بزرگ و مناطق روستایی به اصولگرایان بنا بر شعارهای مطرح‌شده آنها، رای این مناطق در انتخابات اخیر به سوی جریان اصلاح‌طلب رفت و همین اختلاف رای نه چندان زیاد پیروزی مسعود پزشکیان را رقم زد. در تحلیل مشارکت انتخاباتی ساکنان این مناطق و رای آنها، تحلیل‌های متفاوتی مطرح می‌شود که مرکدام برخی عوامل را در این میان برزنگ‌تر دانسته و از جنبه‌های گوناگون به تحلیل آن می‌پردازند. «فرهیختگان» در گفت‌وگو با اساتید و تحلیلگران دانشگاهی به بررسی این موضوع و تحلیل رای مناطق نابرخوردار و پیرامونی ناهمگن کشور، شرایط کنونی این نواحی و نسبت پیرامون با مرکز و امر تکثر به تحلیل مشارکت این نواحی و این بخش تعیین‌کننده؛ از آرای انتخاباتی پرداخته و نظر آنان را درباره راهکارهای حکمرانی در ترمیم نسبت مرکز با پیرامون جویا شده است.

تقی آزادارمکی
استاد دانشگاه تهران

دولت پزشکیان با شعار وحدت شروع کرد و محور اصلی آن هم دولت ملی است. در دولت ملی، برخلاف دولت ائتلافی گسانی هستند که دغدغه‌های فرهنگ عمومی جامعه را دارند، به وحدت فکر می‌کنند و سرزمین پایشان مهم است و تنوع را هم می‌پذیرند. اما دولت ائتلافی دولتی است که دو جناح یا سه گروه حداقل در مقابل یک گروه دیگر به توافق می‌رسند، برای اینکه براساس اهداف خاص‌تر، جزئی‌تر و معین‌تر بتوانند قدرت را پیش ببرند. دولت ملی که شعار آن داده می‌شود، طبیعی است که مشارکت جمعی را هم می‌طلبد؛ یعنی وقتی ما حرف از وحدت می‌زنیم و نه یکسان‌سازی، جوش در آن تنوع وجود دارد بنابراین ما اینجا با چیزی به نام مشارکت مشکل که قرار نیست وزیر کشور مثلا در بغداد که رای مجلس را داد و منتخب نخست‌وزیر هم هست، استاندار را انتخاب کند که دوگروه مستقل دنبال جدایی و استقلال باشند، بلکه این سیاست‌های غلط دولت مرکزی برای تجمیع و تمرکز سرمایه‌ها در مرکز بوده که این بلاها را سر کشور آورده است. مثلا شما در بحث فولاد نگاه کنید این صنعت در اصفهان شکل گرفته، درحالی‌که باید در کنار دریا و خلیج‌فارس باشد و خیلی چیزهای دیگری که این سرزمین را چار مشکل کرده‌اید و مجبوریم آب را از حاشیه به داخل کشور بیاوریم تا مردم بتوانند زندگی کنند. این چه سیاست غلطی بوده که دنبال شده است؟ پس این دولت مرکزی بوده که با سیاست غلطش حاشیه و پیرامون را ضعیف کرده است. نزاع پنهانی شکل گرفته بود که پزشکیان می‌خواهد آن را کاهش دهد و پیرامون را تقویت کند و مسأله‌اش هم قومیت به معنای ترک‌ها یا کردها نیست، درمورد سیستان‌وبلوچستان هم این حرف را می‌زند و نیز درمورد قسمت‌های شمال ایران سایر نقاط شرق و جنوب هم که از دسترسی به منابع دور بوده‌اند این حرف را می‌زند و باید اینها برگردند.

وضعیت کنونی حاشیه‌نشینی

حاشیه‌نشینی مضاعفی شکل گرفته است. یک حاشیه‌نشینی در کنار شهرها بوده و دارد و یک حاشیه‌نشینی در مرکز سرزمین ایران شکل گرفته که خطرناک است و مختصات عجیب و غریبی دارد. این پیرامون‌نشین‌ها قفیرند، منابع‌شان کم است، دسترسی به قدرت ندارند، به جهان بیرون بیشتر ارتباط دارند. این پیرامون‌ها بیشتر حضور بیگانه هستند. بیینید پاکستانی‌ها در سیستان و ما افغانستانی‌ها در مشهد ما و در قسمت‌های جنوب و غرب کشور ما حضور دیگران بیشتر شده است. این مناطق رها شده است و می‌تواند در آینده برای سرزمین ایران بحران ایجاد کند. به این دلیل بازگشت این بخش‌ها به ایران شعار بسیار مترقی‌ای است که گفته شد.

تحلیل رفتار انتخاباتی پیرامون نشینان

همیشه تحلیل رفتار انتخاباتی پیرامون‌نشینان به چیزی اشاره دارد که ما برای روستاها و مناطق روستایی‌نشین متعلق به چیزان اصولگراست. این هم درست است و هم غلط؛ درست به این دلیل که اصولگراها براساس تسلطی که بر سازمان‌ها و نهادهای حاشیه کشور دارند، مثل کمیته امداد و از آن سو مثلا بحث یارانه‌ها و مسأله روحانیت، بسیج، شورایاری‌ها، مساجد و تکایا و... همیشه گروه‌های سازمان‌یافته‌ای به نام دین به این روستاها می‌روند و اید‌ه‌هایشان را که مثل گاهی ضدشهری بود را دنبال می‌کردند. کاندیدایی که تز ضدشهر می‌داد مثل احمدی‌نژاد، رای بیشتری معمولا در این نواحی داشت. این اتفاق همیشه نیفتاده است و مثلا در انتخابات پیشین دیدیم که روستاها بیشتر به روحانی رای دادند و به‌ویژه در دور دوم شهر این رویکرد بیشتر به‌خلاف تصوری که جاری است. این بار هم این اتفاق افتاد و منطقش این نیست که اصولگراها تلاشی برای جذب رای این نواحی نکردند یا اصلاح‌طلبان خیلی تلاش کردند، نه این نیست. اصلاح‌طلبان زمان کافی نداشتند که حتی شهرها را برای مناقشات و مشارکت سیاسی صورت‌بندی کنند. پس:

۱- شعار خود پزشکیان و مسأله‌اش که سرزمین بود، این یک بار به طور جد وافعا در دوره سیاسی جدید مسأله ایران به معنای کلی‌اش از طریق یک دوطلبه در دستوزکار نظام سیاسی قرارگرفت. ایران، مسائل ایران، پرسش از مرکز و امر مرکز سازنده گفت‌وگو بود.

۲- نیروهای فعال مدنی جامعه ایرانی که خیلی گسترش یافته‌اند مثل جوانان، زنان، تحصیل‌کردگانی که مثلا دیگر در شهر تهران متمرکز نیستند و جمعیت بزرگ تحصیل‌کرده در جای‌جای کشور پدید و دیده و سرمایه عمومی است. آنها این ظرفیت را ایجاد کردند و دغدغه‌شان بازگشت به ایران و برساخت بزرگ کردن و ساختن ایران بود. آنها نیروی معینی بودند که کسی آنها را ندیده است.

ریباز قربانی
عضو هیات‌علمی دانشگاه آزاد

همه‌جای دنیا این مسأله مناطق نابرخوردا وجود دارد؛ حتی در کشورهای پیشرفته اروپایی و در خود آمریکا این مساله دیده می‌شود. سیاست این حکومت‌ها در برخورد با مناطق نامعلوم دیرپای با فرهنگی و مذهبی در مسیر تمرکززدایی است. این اداره غیرمتمرکز دیگر به اصطلاح گوناگون فدرالیسم و خودگذاری یا ایالتی است. ۵۰ درصد کشورهای دنیا مثل هندوستان و حتی در اطراف کشور خودمان مثل امارات، پاکستان، آذربایجان و... غیرمتمرکز اداره می‌شوند. به این شکل که قرار نیست وزیر کشور مثلا در بغداد که رای مجلس را داد و منتخب نخست‌وزیر هم هست، استاندار را انتخاب کند که دوگروه مستقل رسانه‌ای چندان موردپسند نیست. وقتی ما کلمه حاشیه‌نشینی را به کار می‌بریم، یعنی این حاشیه را پذیرفته‌ایم و خودمان را مرکز قلمداد می‌کنیم و بقیه به‌عنوان پیرو، دنباله‌رو و حاشیه در اذهان تداعی می‌شوند. به نظرم بهتر است بگوییم مناطق کم‌برخوردار در مقابل مناطق برخوردار که حالا این مناطق کم‌برخوردار در خود مرکز هم وجود دارد، مثل مناطق حاشیه‌نشین کم‌برخوردار اطراف تهران و شهرهایی در مسند شرق و غرب آن و اطراف ورامین و شهریار که مهاجرانی از سراسر کشور دارند و کم‌برخوردار هستند و در کل کشور هم در استان‌های مرزی پیرامون کشور در مناطق مشاهده هستند و نمی‌توان گفت تمام مناطق یا شهرهای مرزی کشور یا استان‌های مرزی کم‌برخوردار هستند. این استان‌ها و مراکز آنها در قیاس با سایر شهرهای خود از جهت امکانات بهداشتی، درمانی، خدمات و زیست‌محیطی در دسترسی‌ها و فرصت‌های شغلی برخوردارتر هستند. به این صورت ما نمی‌توانیم پیرامون همه استان‌های مرزی قائل به عدم برخورداری باشیم. از جهت شاخص‌هایی مثل ردیف بودجه تخصیص داده‌شده، سرمایه‌های دولتی کلان در طول دو دوره پهلوی و جمهوری اسلامی، سرمایه‌گذاری کلان صنعتی که در استان‌هایی مثل یزد، سمنان، کرمان، تهران، اراک، قم و اصفهان انجام شده، خیلی بیشتر از سرمایه‌گذاری کلان دولتی در سایر مناطق پیرامونی بوده است. بنده بر سرمایه‌گذاری دولتی تأکید می‌کنم و کاری به بخش خصوصی ندارم. بخش دولتی باید عدالت و حق را هم در نظر داشته باشد، همگرایی ملی و انسجام اجتماعی را هم لحاظ کند و تنها به دنبال نفع اقتصادی نباشد. هم در دوره پهلوی دوم و هم جمهوری اسلامی، بیشترین سرمایه‌گذاری در بخش صنعت در این ۱۴ استان فلات مرکزی ایران بوده است. این را با سرمایه‌گذاری در استان‌های دیگر مانند خوزستان یا کردستان که مرزی هستند یا استان‌های کرمانشاه و حتی گیلان و آذربایجان شرقی مقایسه کنید. با اینکه این استان‌ها از جهت طبیعی و بنیادهای زیستی حاشیه‌ای داشتن به خط تراژیت یا دیگر استان‌های جنوبی که دسترسی به آب‌های گرم و اقیانوس‌های آزاد هستند و در زمینه اقتصاد دریا می‌توانند تجلی‌گر آیین باشند، اما متاسفانه می‌بینیم در این دو برهه مهم حکومتی، سرمایه‌گذاری‌ها در این استان‌ها خیلی از استان‌های مرکزی کمتر است. علی‌رغم بنیادهای زیستی مناسب مثل آب، خاک، هوای مناسب، میز بین‌المللی و دسترسی به دریا اما تبدیل به استان‌های کم‌برخوردار شده‌اند؛ استان‌هایی که نفت و گاز و آب و مرز تراژیتی دارند و از همه مهم‌تر نیروی کار دارند. اگر به آمارها درخصوص مهاجرت طی چند سال اخیر نگاه کنیم، بیشتر مهاجرت‌ها از این نواحی پیرامونی به استان‌های مرکزی مثل تهران، اصفهان و... است که مهاجران در این در اقتصاد و صنعت است که زمینه‌های اشتغال را فراهم کرده و این سبب شده مثلا مردم از استان گیلان به البرز مهاجرت کنند یا از ایلام و کرمانشاه به غرب تهران مثل ازاک و... مهاجرت کنند.

نسبت پیرامون‌نشینان با مرکز

این نواحی که می‌گوییم و پیرامونی در نسبت با مرکز خود را با دیدی بدبینانه تعریف و خود را شهروند درجه دوم و چندم معرفی می‌کنند. ببینید ملا بدویه احساس این حکومت‌ها در برخورد با مناطق نامعلوم دیرپای خود را می‌فهمید. سیاست این حکومت‌ها در برخورد با مناطق نافهمگون دیرپای خود با فرهنگی و مذهبی در مسیر تمرکززدایی است. این اداره غیرمتمرکز دیگر به اصطلاح گوناگون فدرالیسم و خودگذاری یا ایالتی است. ۵۰ درصد کشورهای دنیا مثل هندوستان و حتی در اطراف کشور خودمان مثل امارات، پاکستان، آذربایجان و... غیرمتمرکز اداره می‌شوند. به این شکل که قرار نیست وزیر کشور مثلا در بغداد که رای مجلس را داد و منتخب نخست‌وزیر هم هست، استاندار را انتخاب کند که دوگروه مستقل

ادامه در صفحه ۱۵

همان‌طور که اشاره شد حاشیه‌نشینی اصطلاحی است که در تقسیمات شهری و کشوری دوران معاصر برجسته شد. مراکز سیاسی و بعضا اقتصادی نقش بسزایی در شکل‌گیری این پدیده داشته‌اند. یعنی سیاسی دیگری گفتمان خود (قوم دیگر مانند قوم فارس) را ساخته باشد. مبتنی‌بر شواهد موجود هیچ‌کدام از دو مورد ذکرشده در فرآیند این انتخابات نه‌تنها نمود قابل توجهی نداشته، بلکه برعکس در شاخص‌های جغرافیای شهری و به‌تبع آن ملی را رقم می‌زند. مفاهیم مرکز- پیرامون، متروپل، شهرهای اقماری و... چنین وضعیتی را روایت می‌کنند. علاوه‌بر مناسبات سیاسی و اقتصادی در نظم دولت - ملت مدرن، ممکن است وضعیت اقلیمی، حوادث طبیعی مانند سیل و زلزله، جنگ‌ها و درنهایت مناسبات سنتی، قومی و مذهبی و روابط بین فرهنگی در سطح بین‌المللی در شکل‌گیری مکان‌های حاشیه‌ای نقش ایفا کنند.

به‌عنوان مثال در کشور ما به خصوص بعد از قانون اصلاحات ارضی در دهه ۴۰، شاهد رشد سریع مهاجرت از روستاها و مراکز پیرامونی به سمت شهرها و کلانشهرها بودیم. این روند تا امروزه ادامه دارد و دارای روند صعودی است، به‌طوری‌که ما شاهد نرخ بالای خالی شدن روستاها مردد یا منصرف رأکه عمدتا در همین مناطق حاشیه‌ای هستند، جذب کند و نرخ مشارکت را در این استان‌ها به میزانی نسبت به دور اول افزایش دهد، بنابراین شاید بتوان گفت سازمان رای رئیس‌جمهور منتخب از این جهت که به‌دنبال میدان دادن بیشتر به اقوام و اقلیت‌ها بوده، جهت قومیتی داشته، لکن این با مفهوم رای قومی متفاوت است. البته سبد و سازمان رأی در سابقه انتخاباتی نشان می‌دهد علی‌رغم حضور چنین مفاهیمی در شعارهای انتخاباتی، کنش انتخاباتی در این مناطق عمدتا مشابه الگوی سایر مناطق کشور است.

رای مناطق پیرامونی و پیام آن برای حکمرانی

پیام به نظر رومن است، حکمرانی کشور که در پی افزایش نرخ مشارکت است بایستی در عمل توجه بیشتری به این مناطق نشان دهد. به رسمیت شناختن، حل مسائل و گشودن میدان حکمرانی برای مردم این مناطق، ضمن حرکت به سمت عدالت و توازن منطقه‌ای موجب افزایش رضایت، سرمایه و اعتماد اجتماعی کلان و به تبع آن افزایش انواع مشارکت مدنی و درنهایت تضمین امنیت و وحدت ملی است.

چرخش رای مناطق پیرامونی به سوی اصلاح طلبها

عرض شد که محرومیت‌زدایی و رسیدگی به امور مستضعفان از دال‌ها و شعارهای اصلی گفتمان انقلاب اسلامی است. طبیعتا جهیه سیاسی اصولگرایان داعیه دارد این شعارها بوده و هستند. بررسی سوابق انتخاباتی نیز نشان می‌دهد که رسیدگی به محرومان و مستضعفان ازجمله محورهای اصلی گفتمان اصولگرایی بوده است و جهت سیاسی ایشان همواره بیش از آنکه معطوف به طبقه متوسط به بالا و شهری باشد (التفاتی که عمدتا در ادبیات و شعارهای جبهه اصلاحات بوده)، به سمت حمایت از اقشار ضعیف و طبقه پایین جامعه و مناطق روستایی است. چند عامل می‌توانند موثر در خطای برآورد صورت‌گرفته و نتیجه محقق‌شده در این انتخابات که مقداری متفاوت‌تر از پیشبینه سبد رای جبهه اصلاحات است، باشد.

نخست وضعیت نامناسب اقتصادی در یک دهه اخیر که بیشترین تاثیر را در اقشار محروم گذاشته است و آنها به فکر تغییر وضع موجود بوده، دوم وضعیت معیشتی نامناسب و تشدید محرومیت نسبی در کارنامه اصولگرایان در دولت مسنقر، سوم تحولات عمده در فضای فرهنگی و رسانه‌ای در جامعه و تمایلات توسعه‌یافته در حوزه سبک زندگی و درنهایت خود کارکنار پزشکیان و نمود آن به مثابه یک شخصیت مردمی و سادەزیست و اعلام و تاکید سیاست‌های حمایتی آن از اقشار محروم در تضمین انتخاباتی خود که البته یک تغییر جهت ملموس در سیاست‌های اجتماعی جبهه اصلاحات را نیز به همراه داشته است. انتخابات اخیر صورتبندی جدیدی را در جهه اصلاحات رقم زده است که اگر بتواند امتداد پیدا کند و تبدیل به یک گفتار شود، می‌تواند برای گفتمانی بیشتر بود، به نظر می‌رسد با فصل جدیدی از حکمرانی سیاسی و کارآمدتر گفتمانی جبهه اصلاحات مواجه باشیم که به مثابه یک راه سوم و تلفیقی که ضمولیت بیشتری از حیث مخاطب سیاست پیدا کرده است، عرصه را بر موفقیت های نیروهای سیاسی اصولگرا تنگ‌تر کند و لذا بتواند تجدید نظرهای جدی در چنین گفتمانی به خصوص در مناسبات فرهنگی- اجتماعی برای ماندن در میدان سیاست باشیم.

وضعیتی که پیش از پیش ضرورت تعدیلات سیاسی و گفتمانی را در دو جبهه اصلی سیاسی کشور ایجاب می‌کند، به عبارت دیگر خروج هر چه بیشتر از وضع رادیکال و نمود بیشتر نزدگی مردم در متن و عمل جناح‌های سیاسی.

تحلیل مشارکت و رای نواحی پیرامونی

انتخابات و پدیده رایی که پزشکیان کسب کرد را از چند بعد می‌توان تحلیل کنید. پدیده‌های انسانی مثل انتخابات را که چندوجهی هستند نمی‌توان تک‌بعدی و بنا بر نابرخورداری تحلیل کرد. زوایای پیدا و پنهان جنبه‌های رای مسائل دارد، از جهت سنتی و تاریخی رای استان‌های پیرامونی و محروم حتی در دنیا استاصلاح‌طلب به جریان چپ و اصلاح‌طلبان بوده است. حتی اگر انتخابات ریاست‌جمهوری بعد از انقلاب را تحلیل کنید، می‌بینید در اکثر انتخابات رای این مناطق به سمت جریان اصلاح‌طلب سرایز شده است. در خرد فرانسه حتی انتخابات به این شکل بود و احزاب چپ در مناطق کم‌برخوردار و جاهایی که مهاجران بیشتر بودند رای کسب کردند و برعکس، احزاب راست کلاسیک رایشان را در مناطق سنتی گرفتند. در آمریکا هم در ایالت‌های پیرامونی که مهاجران بیشترند، حزب دموکرات رای بیشتری دارد و در ایالت‌های مرکزی که آمریکایی‌های بومی بیشترند و مهاجران کمتر، حزب جمهوریخواه رای بیشتر دارد. در ایران هم از جهت تاریخی در این مناطق احزاب موسوم به اصلاح‌طلب رای بیشتری داشته‌اند و این ذلیل گوناگونی دارد.

احزاب چپ و اصلاح‌طلب در همه دنیا به دلیل اهدافی که دنبال می‌کنند و شعارهایی مثل برابری، عدالت، یکسانی در برخورداری از فرصت‌ها و توجه به عوامل فرهنگی مثل مذهب، قومیت و زبان که می‌دهند و در ایران هم مطرح است، برای احزاب در این مناطق تاثیرگذار هستند. کاندیدا هر که هم خواهد باشد. سال ۹۲ دیدیم کاندیدای اصلاح‌طلبان از سمنان بود و از جهت زبانی هیچ تعلقی به مناطق شمال غرب، غرب و سایر نواحی پیرامونی نداشت اما در هر دو دوره و نیز در ۷۶ و ۸۰ کاندیداهای اصلاح‌طلب از مرکز برای آوردند، درحالی‌که به این قومیت‌ها تعلق نداشتند اما رای بیشتری داشتند. پزشکیان بنا بر قومیت پدر و مادر خود تعلق خاطری به این مناطق دارد، نمانده آن منطقه بود و سابقه او در پنج دوره نمایندگی هم تاثیرگذار بوده است. عوامل مختلفی در جریان بوده که رای این مناطق به سبد پزشکیان سرازیر شد.

حمید دهقانیان
مدیر اندیشکده مطالعات ایران پژوهشکده شهید صدر

از حیث لفظی حاشیه‌نشینی از حیث اصطلاحی مانند بسیاری از مفاهیم دیگر، به زمینه‌ای که در آن به‌کار گرفته شده نیز بستگی دارد. مفهوم حاشیه بودن هم‌چنان‌که با وضع مکانی مرتبط است، وجود فرصت‌ها را هم متبادر می‌کند. البته فاصله‌ای که به تاریخ امکان فرصت یا بهره‌مندی ارتباط دارد مانند فاصله‌ای که حومه از امکان طبیعی یا مرکزی شهر دارد که به‌طور مستقیم یا دریافت خدمات رفاهی و تسهیلات شهری و... مربوط است. به‌نحوی‌که هرقدر مکان حاشیه‌ای در شعاع بیشتری از شهر واقع شود، احتمال دریافت و بهره‌مندی از خدمات و تسهیلات شهری کمتر می‌شود. در عرصه‌های دیگر نیز مشابه این وضعیت را داریم با این تفاوت که ممکن است فاصله جغرافیایی دیگر مبنا نباشد و موقعیت‌های دیگر را به‌لحاظ